

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ З ЇЇ ЦІННІСНИМИ ОРІЄНТАЦІЯМИ

На зламі тисячоліть сучасне суспільство, перебуваючи на стадії активної трансформації, відзначається цілим спектром складних і неоднозначних проблем. Бурхливий кризовий характер подій, суспільні катаклізми й екологічні лиха призводять до спалахів агресивної поведінки, що матеріалізуються на всіх рівнях життєдіяльності.

Різноманітні погляди на людську природу дають можливість зустріти у психологічній літературі різні визначення поняття агресії. У зарубіжних та вітчизняних психологічних дослідженнях аналізуються особливості впливу певних ситуацій на агресивність людини (А.Г.Амбрумова, О.Г. Антонова-Турченко, Н.М. Ануфрієва, О.І. Донців, Т.А. Полозова, О.А. Донченко, Т.М. Титаренко, А.В. Калуєв, А.Б. Коваленко, Е.Л. Косенко, А.І. Чоботарь, О.Б. Елькінбард, Г.Сільє, В.О. Шатенко, Л.М. Юр'єва, R.S. Lazarus, P.A. Resick, S. Rosencweig, S. Feschbach, H. Kaufmann, H. Werbik та інші). Підкреслюється, що імпульсивні (чи експресивні) прояви агресії людини часто є реакцією на певні ситуації (Л.Берковіц). Результати доліджень та вітчизняних психологів свідчать про сильний вплив прямої провокації, вербальної чи фізичної, на актуалізацію агресії (Р. Берон, Д. Річардсон, Д. Майерс). Значна увага приділяється розгляду функціонального призначення агресивних проявів особистості (Е. Аронсон, А. Бандура, М.Д. Левітов, К.Лоренц, Н.Ю. Максимова, К.Л. Милютіна, А.О. Реан, О.П. Саннікова, З. Фрейд, Е. Фромм, З. Шасварі, R. Ardrey, L. Berkowitz, G. Borgia, A. Buss, J. Dollard, L. Doob, N. Miller, O. Mowrer, R. Sears, S. Feschbach, G. Rochlin, L.J. Saul, L. Valzelli та багато інших).

На сьогоднішній день існує багато досліджень з проблем агресії, агресивної поведінки та ціннісних орієнтації особистості. Та надзвичайно мало досліджень, де йдеться про зв'язок агресивної поведінки з ціннісними орієнтаціями особистості, хоча закономірно, що вибір тих, чи інших термінальних цінностей оправдовує різні прояви агресивної поведінки. Цінності служать тією „маскою”, за допомогою якої індивід дозволяє чи не дозволяє собі проявляти агресію, в позитивному чи негативному смислі.

Мета нашого дослідження – з'ясувати взаємозв'язок агресивної поведінки особистості з її ціннісними орієнтаціями. Діагностичним інструментарієм дослідження було обрано методикою А. Басса та А. Дарки і методика „Ціннісні орієнтації” М.Рокіча [2]. А.Басс і А.Дарка виділили наступні форми прояву агресивної поведінки: фізична агресія – використання фізичної сили проти іншої людини; вербальна агресія – вираження негативних почуттів як через форму (крик, вереск), так і через словесні відповіді

(погрози); непряма агресія, спрямована через іншу людину або групу людей; негативізм – опозиційна манера в поведінці від пасивного опору до активної боротьби проти встановлених звичаїв і законів; роздратованість – схильність до прояву негативних почуттів при найменшому збудженні (запальність, грубість); підозрілість – схильність до недовіри і обережному ставленні до людей, що базується на думці, що оточуючі мають намір нанести шкоду; образа – заздрість і ненависть до оточуючих за справжні та вигадані дії; почуття провини чи аутоагресія – ставлення і дії стосовно до себе і оточуючих, що ґрунтуються на думці про те, що сам досліджуваний є поганою людиною, чинить недобре: злісно чи безсовісно.

Даний запитальник демонструє нам, окрім різноманітних форм агресивної поведінки, ще й індекс агресивності та індекс ворожості. Індекс агресивності представлений усередненими показниками фізичної, вербальної та непрямої агресії, а індекс ворожості – включає усереднені результати підозрілості та образи.

Методика вивчення ціннісних орієнтацій М.Рокіча ґрунтується на прямому ранжуванні списку цінностей. М.Рокіч формулює гіпотезу про існування двох видів людських цінностей: цінностей-цілей і цінностей-засобів. Цінності-цілі він називає термінальними, в них в них відображається пріоритетність для індивіда певних життєвих цілей. Цінності-засоби називаються інструментальними, вони свідчать про пріоритетність для індивіда певного типу поведінки, що веде до реалізації відповідних термінальних цінностей [2].

Нас цікавлять, яким чином термінальні та інструментальні цінності пов'язані з агресивною поведінкою особистості. Вибірку склали студенти ДДПУ ім. І.Франка у кількості 50 осіб чоловічої статі та вихованці Самбірської виправно-трудової колонії (далі ВТК) у кількості 30 осіб також чоловічої статі. Середні результати розподілу числових показників за методикою А.Басса та А.Дарки представлені у таблиці 1.

Аналізуючи окремо різні форми агресивної поведінки, можна сказати, що найвищий числовий показник отримала така форма агресивної поведінки, як аутоагресія у хлопців ВТК, найнижчий – негативізм, знову ж таки у хлопців з колонії.

Таблиця 1

Усереднені показники форм агресивної поведінки

Форми агресивної поведінки	Усереднені показники	
	Хлопці ВТК	Хлопці ДДПУ
1. Фізична агресія	62	62
2. Вербальна агресія	59,2	55,5
3. Непряма агресія	65,4	62,9
4. Негативізм	52	55,6

Когнітивні процеси та творчість

5. Роздратованість	52,2	53,5
6. Підозрілість	65,3	59,8
7. Образа	69,8	61,36
8. Провина (аутоагресія)	78,1	61,46

Рівень фізичної агресії у хлопців обох навчальних закладів однаковий, вербальна та непряма агресія дещо вища у вихованців колонії, причому непряма агресія посідає у хлопців ВТК третє місце, а хлопців-студентів – перше. Негативізм вищий у хлопців-студентів, роздратування дещо вище у студентів, підозрілість вища у хлопців з ВТК, образа вища у ВТК. Рівень аутоагресії значно вищий у хлопців колонії.

Результати проведеного нами кореляційного аналізу представлені в таблицях 2, 3. У таблицях

надані лише ті термінальні і інструментальні цінності, що отримали значимі кореляційні зв'язки. Аналізуючи їх можна сказати, що найбільшу кількість зв'язків отримала така форма агресивної поведінки, як непряма агресія, а найменшу – фізична та вербальна. Фізична агресія пов'язана у хлопців-студентів на 5% рівні з такою термінальною цінністю, як щастя інших. Та ж форма агресії позитивно пов'язана на 1% рівні у хлопців ВТК з виконавчістю та негативно на 5% рівні – з незалежністю. Вербальна агресія позитивно корелює на 5% рівні у студентів з інструментальною цінністю вихованість та на тому ж рівні у хлопців з ВТК з виконавчістю.

Непряма агресія у хлопців-студентів негативно корелює на 1% рівні з розвагами, позитивно на 5% рівні з – творчістю, акуратністю, самоконтролем.

Таблиця 2

Коефіцієнти кореляції між показниками агресії (Басса-Дарки) та термінальними цінностями (М. Рокіч)

	Активне життя	Життєва мудрість	Здоров'я	Краса природи і мистецтва	Любов	Матеріально забезпечене життя	Наявність друзів	Суспільне визнання	Продуктивне життя	Розваги	Свобода	Щасливе сімейне життя	Щастя інших	Творчість	Впевненість у собі
Фізична агресія													323*		
Непряма агресія							-412*	-532	-412		553			290*	419*
Негативізм				-375*							-367*				
Роздратованість						287*			296*						-385
Підозрілість			-472		-397*										559
Образа	462*														
Аутоагресія		393		294*	-382*		367*	-418*							-369
Індекс Агресивності							-362*					407*			
Індекс Ворожості	488*				-428*									363*	

Примітка: 1) нулі та коми не вказуються; 2) значок * означає зв'язок на рівні 0,5%; без позначення – 0,1%; 3) курсивом позначені кореляції між показниками вибірки хлопців ВТК.

У хлопців з колонії непряма агресія негативно корелює на 5% рівні з наявністю друзів, на 1% рівні – з продуктивним життям та непримиримістю з недоліками у себе та інших; позитивно на 5%-рівні з впевненістю у собі та з твердою волею і позитивно на 1% рівні зі щасливим сімейним життям та впевненістю у собі.

Непряма агресія у хлопців-студентів негативно корелює на 1% рівні з розвагами, позитивно на 5% рівні з – творчістю, акуратністю, самоконтролем. У хлопців з колонії непряма агресія негативно корелює на 5% рівні з наявністю друзів, на 1% рівні – з

продуктивним життям та непримиримістю з недоліками у себе та інших; позитивно на 5% рівні з впевненістю у собі та з твердою волею і позитивно на 1% рівні зі щасливим сімейним життям та впевненістю у собі.

Негативізм у студентів негативно корелює на 5% рівні з незалежністю, у хлопців ВТК негативно на 5% рівні з красою природи та мистецтва, свободою та позитивно з виконавчістю, відповідальністю та терплячістю до поглядів та думок інших.

Роздратування позитивно на 5% рівні корелює у студентів з матеріально забезпеченим життям, розвагами та ефективністю у справах та негативно на такому ж рівні з впевненістю та відповідальністю. У вихованців дана характеристика пов'язана негативно з широтою поглядів також на 5%-рівні.

Знайдені пари негативних кореляційних залежностей на 5% рівні між підозрілістю та любов'ю і на 1% рівні зі здоров'ям у студентів. Позитивні кореляції у цій же групі знайдені з впевненістю і вихованістю (1% рівень).

Таблиця 3

Коефіцієнти кореляції між показниками агресії (Басса-Дарки) та інструментальними цінностями (М. Рокіч)

	Акуратність	Вихованість	Виконавчість	Незалежність	Непримиримість	Відповідальність	Самоконтроль	Тверда воля	Терплячість	Широта поглядів	Усправа ефективність	Чуйність
Фізична агресія			625	-424*								
Вербальна агресія		-427	401*						560			
Непряма агресія	325*				-497		319*	398*				
Негативізм			438*	-282*		375*			394*			
Роздратованість						-299*				-371*	304*	
Підозрілість		524										
Образа							-520			-335*		-378*
Аутоагресія							-374*					
Індекс агресивності		548	-367						569			
Індекс ворожості		538										

Отримані негативні залежності між показниками образи та чуйністю на 5% рівні та з самоконтролем на 1% рівні; позитивні на 5% рівні з активним життям у хлопців ВТК. У студентів виявлено негативні зв'язки на 5% рівні з широтою поглядів.

Така форма агресивної поведінки, як аутоагресія отримала сім пар кореляційних зв'язків, з низ три у хлопців студентів та чотири у вихованців колонії. У студентів знайдені позитивні залежності з життєвою мудрістю (1% рівень) та з красою природи і мистецтва (5% рівень); негативні з впевненістю в собі на 1% рівні. У хлопців з ВТК отримані негативні кореляційні зв'язки на 5% рівні з любов'ю, продуктивним життям та самоконтролем; позитивні на цьому ж рівні з суспільним визнанням.

Індекс агресивності негативно корелює на 1% рівні з виконавчістю у студентів. У вихованців

колонії цей індекс позитивно корелює з вихованістю та терплячістю на 1%-рівні та з щасливим сімейним життям на 5% рівні; негативні зв'язки отримані між індексом агресивності та наявністю друзів (5% рівень).

З індексом ворожості знайдено чотири пари кореляційних залежностей у хлопців з ВТК, причому, позитивні кореляції з активним життям та творчістю на 5% рівні, вихованістю на 1% рівні; негативна залежність отримана з любов'ю на 5% рівні.

В цілому, можна зробити висновки, що отримані нами показники агресії мають тісні значимі зв'язки між собою, термінальними та інструментальними цінностями. Подальшого наукового дослідження вимагає вивчення поєднання різних форм агресивної поведінки з ціннісними орієнтаціями в межах однієї особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бартол К.* Психологія кримінального поведіння. – СПб.: прайм – ЕВРОЗНАК, 2004. – 352 с.
 2. *Райгородский Д.Я.* (ред.-сост.) Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учеб. пособ. – Самара: Изд-ий Дом „Бахрах – М., 2002. – 672 с.

3. *Фролова Н.В.* Трансформація системи ціннісних орієнтацій на зламних етапах розвитку суспільства (психолог. аспект): Автореф. ... к. психол. н. – К., 1998. – 17с.

Подано до редакції 23.04.07

РЕЗЮМЕ

В статті розглядається поняття агресивного поведіння і його зв'язи з ціннісними орієнтаціями особистості. Представлені результати емпіричного дослідження зв'язи агресивного поведіння з ціннісними орієнтаціями особистості.
